

Kefeli Ahmed Efendi ve Vahyin Keyfiyetine Dair Risâlesi: Sistematiik Bir Tahlil

Doç. Dr. Süleyman Gür | ORCID: 0000-0002-7515-136X | suleymangur@trabzon.edu.tr

Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04mmwq306>

Öz

Bu çalışma, klasik biyografik kaynaklarda hakkında müstakil bilgi bulunmayan Ahmed b. Hasan el-Kefevî'nin hayatını, eserlerini ve vahyin keyfiyetine dair müstakil risâlesini konu edinmektedir. Müellifin eserlerindeki kayıtlar, onun Kefe (günümüzde Kırım-Feodosya) menşeli olduğunu ve uzun yıllar boyunca ilmi faaliyetlerini sürdürdüğünü göstermektedir. Dönemin önde gelen devlet adamlarıyla teması, entelektüel çevresiyle kurduğu ilişkinin niteliğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Kefevî'nin eserlerini büyük oranda Türkçe telif etmesi, hem ilmi yönü hem de hitap ettiği kitle hakkında fikir vermektedir. Makalede müellifin vahyin mahiyetine ilişkin risâlesi, içerik ve yapı bakımından sistematiik olarak ele alınmakta; risâlede tartışılan konular, Cebrâil'in vahyi alma ve tebliğ etme süreci, Kur'an'ın nüzul mertebeleri, meleklerin rolleri ve vahyin lisanı gibi başlıklar çerçevesinde analiz edilmektedir. Araştırma, risâlenin tematik çözümlemesini yapmakta ve müellifin klasik tefsir, hadis ve kelâm kaynaklarından hareketle meseleyi nasıl ele aldığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, müellifin ilmi birikimiyle şekillenen düşünsel çerçeveyi daha iyi kavrayabilmek adına hayatına ve eserlerine dair verilere de yer verilmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden metin çözümleme tekniği kullanılacak; hem risâlenin yazılı içeriği detaylı biçimde incelenecek hem de müellifin başvurduğu kaynaklar tespit edilerek düşünce yapısı analiz edilecektir. Metin içerisindeki referanslar, özellikle klasik dönem tefsir ve kelâm otoriteleriyle kurduğu ilişki açısından değerlendirilecektir. Kısaca bu çalışma ile hem Kefevî'nin ilmi kişiliğinin görünür kılınması hem de İslâm düşünce tarihinde vahiy kavramının Osmanlı dönemindeki yansımalarına dair yeni bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kefeli Ahmed Efendi, Kefevî, Osmanlı, Vahiy, Vahyin Keyfiyeti, Risâle.

Atıf Bilgisi: Gür, Süleyman. "Kefeli Ahmed Efendi ve Vahyin Keyfiyetine Dair Risâlesi: Sistematiik Bir Tahlil". *Marifetname* 12/2 (Aralık, 2025), 541-563.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1756670>

Geliş Tarihi	02.08.2025
Kabul Tarihi	03.10.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Süleyman Gür)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kefeli Ahmed Efendi and His Treatise on the Nature of Revelation: A Systematic Analysis

Assoc. Prof. Süleyman Gür | ORCID: 0000-0002-7515-136X | suleymangur@trabzon.edu.tr

Trabzon University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Trabzon, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04mmwg306>

Abstract

This article offers a critical examination of the life, intellectual legacy, and independent treatise on revelation (Risāla fī Kayfīyyat al-Wahy) authored by Aḥmad b. Ḥasan al-Kefevī, an understudied Ottoman scholar absent from the classical biographical lexicons. Internal evidence from his writings suggests that he originated from Kefe (modern-day Feodosia in Crimea) and engaged in scholarly activity over an extended period. His correspondence and interactions with prominent statesmen of the period offer valuable insights into the intellectual milieu to which he belonged. The fact that the majority of his works are composed in Turkish provides important indications regarding both his scholarly orientation and his intended readership. The study undertakes a systematic analysis of his aforementioned treatise, exploring its thematic architecture and argumentative structure. Key topics addressed include the process by which the Archangel Gabriel receives and transmits revelation, the hierarchical stages of the Qur'ān's descent (tanazzulāt), the functions of angels in the revelatory process, and the linguistic dimensions of revelation. This analysis is situated within a comparative framework, engaging classical sources in Qur'ānic exegesis, ḥadīth, and kalām. Furthermore, the article situates the treatise within the broader intellectual trajectory of its author by offering contextual information concerning his life and scholarly production, thereby contributing to a more nuanced understanding of his epistemological and theological approach. This study seeks to reconstruct the intellectual profile of a neglected Ottoman scholar while contributing to the understanding of how Islamic theological discourse on revelation evolved and adapted throughout the post-classical period via systematic textual analysis.

Keywords: Tafsīr, Kefeli Ahmed Efendi, Kefevī, Ottoman, Revelation, Nature of Revelation, Treatise.

Citation: Gür, Süleyman. "Kefeli Ahmed Efendi and His Treatise on the Nature of Revelation: A Systematic Analysis". *Marifetname* 12/2 (December, 2025), 541-563.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1756670>

Date of Submission	02.08.2025
Date of Acceptance	03.10.2025
Date of Publication	31.12.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Use of Artificial Intelligence	No AI-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Süleyman Gür)
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Vahyin mahiyeti, İslâm düşüncesinin temel meselelerinden biri olarak hem klasik hem de modern ilim çevrelerinde uzun süredir tartışılmaktadır. Vahyin tanımı, nasıl gerçekleştiği, Cebrâil'in vahyin aktarımındaki rolü, Kur'ân'ın iniş mertebeleri ve vahyin dili gibi başlıklar; kelâm, tefsir ve hadis disiplinlerinin ortak kesişim alanını teşkil etmektedir. Bu bağlamda, klasik dönem âlimleri vahiy meselesine dair yaklaşımlarını kimi zaman temel eserlerinin ilgili bahislerinde dağınık biçimde, kimi zaman da konuyu derinlemesine ele aldıkları müstakil çalışmalar aracılığıyla sistematik bir şekilde ortaya koymuşlardır. Yakın dönemde bu konuyu inceleyen modern çalışmalar da yapılmıştır. İhsan Kahveci'nin, Râzî'nin vahyi, insan-metin ilişkisi üzerinden yorumlama biçimini analiz ettiği “Tefsîr-i Kebîr Çerçevesinde Fahreddin er-Râzî'nin Vahiy Anlayışı”¹ başlıklı makalesi; Tuna Salih'in vahyin muhtevası, mertebelerini ve İslam düşünce ekollerinin Kur'ân-ı kerim algılarını incelediği *Vahyin İsnadı Problemi Bağlamında Kelâm-ı Nefsî'nin Mahiyeti: Adudüddin el-Îcî Örneği*² başlıklı tezi; Mehmet Akif Ceyhan'ın vahyin mahiyeti, vahyin kuramsal çerçevesi ve iletişim modeli gibi temel alt başlıkları kritik yöntemlerle analiz ettiği *Kur'an Ayetleri Işığında Vahiy*³ isimli doktora tezi burada örnek kabilinden zikredilebilir. Klasik ve modern dönemde vahiy konusu çeşitli çalışmalara konu olmakla birlikte, klasik dönemden günümüze intikal eden, doğrudan vahyin keyfiyetini ele alan müstakil risâleler hakkında derinlemesine metin çözümlemelerine yer verilmediği düşünülmektedir. Bu maksatla bu çalışmada, klasik kaynaklarda hakkında doğrudan bilgi bulunmayan ancak eserlerinden hareketle Kırım'ın Kefe şehrine mensup olduğu anlaşılan Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî'nin, vahyin mahiyetine dair kaleme aldığı risâle konu edinilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, söz konusu risâlenin sistematik bir analizini sunmak; metinde ele alınan meseleleri tematik olarak sınıflandırmak ve müellifin konuyu ele alış tarzını ortaya koymaktır. Çalışmada, klasik tefsir, hadis ve kelâm literatüründen faydalanılmış; metin merkezli bir çözümleme yöntemi benimsenmiştir. Ayrıca risâlenin ilmî bağlam içindeki yeri, kullanılan dil ve kaynak seçimi gibi unsurlar da değerlendirilerek, Kefevî'nin ilmî kişiliği ve yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu makalenin temel amaçlarında biri de, Osmanlı ilim mirasının ihmal edilmiş bir temsilcisi olan Kefeli Ahmed Efendi'yi

¹ İhsan Kahveci, “Tefsîr-i Kebîr Çerçevesinde Fahreddin Er-Râzî'nin Vahiy Anlayışı”, *Usul İslam Araştırmaları* 17/17 (Haziran 2012), 11-52.

² Salih Tuna, *Vahyin İsnadı Problemi Bağlamında Kelâm-ı Nefsî'nin Mahiyeti: Adudüddin el-Îcî Örneği* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 1-149.

³ Mehmet Akif Ceyhan, *Kur'an Ayetleri Işığında Vahiy* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 1-219.

ilmî çevrelerin dikkatine sunmak ve böylece klasik dönem Osmanlı ilim geleneğine katkıda bulunmuş ancak zamanla göz ardı edilmiş bir âlimin yeniden hatırlanmasına vesile olmaktadır. Vahiy konusuna dair diğer meseleler klasik ve modern literatürde yeterince işlendiğinden, bu çalışmada söz konusu alanlara ayrıca değinilmeyecek; inceleme, yalnızca risâlenin kapsamıyla sınırlı tutularak ele alınan meseleler etrafında şekillenecektir.

1. Kefeli Ahmed Efendi'nin Hayatı

Ahmed Efendi'nin doğum yeri, doğum tarihi, ailesi, kökeni, eğitimi, ilmî yönü, görevleri, vefat yeri ve tarihi gibi biyografisine dair doğrudan kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılammaktadır. Ancak müellifin kaleme aldığı eserlerden hareketle bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Nitekim kendisini tüm eserlerinde “Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî” şeklinde tanıtmaması, adının Ahmed, babasının adının Hasan, memleketinin Kırım Kefe, mezhebinin Hanefî olduğunu ortaya koymaktadır. *Fethu'l-'azîzi'l-ganî fî şerhi Mukaddimeti'l-Gaznevî* adlı eserini 1032/1623,⁴ *Şerhu Mukaddimati's-Salât* adlı eserini 1059/1649⁵ yılında yazmış olması, bu tarihlerde hayatta olduğunu göstermektedir. Ayrıca 1105/1694 ve 1106/1695 yıllarında yazdığı başka eserler de mevcuttur. Bu tarihler dikkate alındığında, Ahmed b. Hasan el-Kefevî'nin eser telifini oldukça uzun bir zaman dilimine yaydığı ve dolayısıyla uzun bir ömür sürdüğü anlaşılmaktadır.⁶ Elbette, düşük bir ihtimal de olsa, aynı adı taşıyan ve benzer yöntemle telif faaliyetinde bulunan ikinci bir şahsın varlığı düşünülebilir. Ancak eserlerde yer alan mukaddimeler, künyeler, dua ve hâtime ifadeleri, üslup ve isimlendirme biçimleri göz önünde bulundurulduğunda, bu eserlerin tek bir müellife ait olduğu kanaati ağır basmaktadır. Kefevî'nin eserlerinde geçen Hac emiri Rıdvan Bey,⁷ Emir İbrahim Kethüda gibi şahsiyetlerle ilişkisi, onun dönemin önemli devlet adamlarıyla güçlü bir irtibat içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, eserlerinde sergilediği ilmî birikim, onun klasik medrese eğitimi almış, başta fıkıh, tefsir ve kelâm olmak üzere İslâmî ilimlerde yüksek

⁴ Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Fethu'l-'azîzi'l-ganî fî şerhi Mukaddimeti'l-Gaznevî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 418), 216b.

⁵ Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Şerhu Mukaddimati's-Salât* (Diyarbakır: Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/1), 50b.

⁶ Bazı eserlerinin isimlerini kitaplarında zikreden Bağdâdî (öl. 1920) ve Kehhâle'nin (öl. 1987), Kefevî'nin 1243/1827 yılında hayatta olduğuna dair verdikleri bilgi isabetli değildir. Zira bu kaynaklarda zikredilen eserler, söz konusu tarihten çok daha önce telif edilmiştir. bk. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifin esmâu'l-müellifin ve âsâru'l-musannifin* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1951), 1/186; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: terâcimu musannifi'l-küttübi'l-Arabîyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 1/123.

⁷ Rıdvan Bey (öl. 1656) XVII. yüzyılın en güçlü hac emîri olup yaklaşık çeyrek asır bu görevde kalmıştır. Münir Atalar, “Emîr-i Hac”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 6 Haziran 2024).

seviyede donanım kazanmış ve en azından ilmî çevrelerde tanınan ve saygı gören bir âlim olduğunu göstermektedir. Dikkate değer bir diğer husus ise, eserlerinin çoğunun Türkçe kaleme alınmış olmasıdır; bu da, o dönemin ilmî geleneği içinde müellifin dil tercihini ve hedeflediği okuyucu kitlesini göstermesi açısından önemlidir. Kaynak eserlerde Ahmed b. Hasan el-Kefevî hakkında bilgi bulunmadığı gibi, kaleme aldığı eserlerin de yalnızca iki ya da üçüne ismen yer verilmiştir.⁸ Ancak bu çalışma sayesinde, ona ait çok sayıda eser tespit edilmiştir. Yeni araştırmalar yapıldıkça, müellife ait yeni eserlerin tespit edilebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

2. Eserleri

Kefeli Ahmed Efendi'nin eserleri, onun ilmî birikimini, yöntem anlayışını ve yaşadığı dönemin ilim diliyle kurduğu ilişkiyi yansıtan temel kaynaklardır. Müellifin kaleme aldığı metinler, yalnızca içerdikleri ilmî meselelerle değil, aynı zamanda kullanılan dil, üslup ve kaynak tercihleriyle de dikkate değerdir. Eserlerin büyük çoğunluğunun Türkçe yazılmış olması, onun ilmî faaliyetlerini belli bir okuyucu kitlesine yönelik olarak sürdürdüğünü ve aynı zamanda halkla doğrudan irtibat kurmayı amaçladığını düşündürmektedir. Telif tarihleri incelendiğinde, eserlerinin geniş bir zaman aralığına yayıldığı görülmekte; bu durum hem müellifin uzun süre ilimle meşgul olduğunu hem de üretken bir kalem sahibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, eserlerinde ele aldığı konuların çeşitliliği, onun klasik İslâmî ilimlerin farklı alanlarında bilgi sahibi olduğunu ve bu birikimi sistematik biçimde yansıttığını ortaya koymaktadır.

2.1. Şerhu Mukaddimeti's-Şalât

Eserin müellif tarafından 1059/1649 yılında kaleme alınan 50 varaklık nüshası, günümüzde Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Mukaddimedede müellifin ismi Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefi şeklinde geçmektedir. Hâtime kısmında yer alan “temme's-şerhu bi hattı musannifihî” ifadesinden, nüshanın müellif hattıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Aynı sayfada eserin yazımının 14 Cemâziyelâhir 1059 (25 Haziran 1649) tarihinde tamamlandığı da açıkça belirtilmiştir.⁹ Bu eser Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin (öl. 373/983) telif ettiği *Mukaddimeti's-Şalât* isimli Arapça eserin Türkçe bir şerhi niteliğindedir. Kefevî, mukaddimedede Semerkandî'nin bu eserini şerh etme gerekçesini; mübtediler için metinde yer alan ka-

⁸ Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/186; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 1/123.

⁹ Kefevî, *Şerhu Mukaddimeti's-Şalât* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/1), 50b.

palı meseleleri açıklıĝa kavuşturmak, anlaşılması zor yerleri sadeleştirerek daha anlaşılır hâle getirmek, önemli noktalara bazı faydalı ilavelerde bulunmak ve özellikle âyet ve hadislerin doĝru anlaşılmasına katkı saĝlamak şeklinde ifade etmektedir.¹⁰

Mukaddimetü's-Şalât, Hanefî mezhebinin fikhî görüşlerine göre hazırlanmıştır. Eserde genel olarak namaz konusu ve namaza hazırlıĝı teşkil eden taharet, abdest konularının yanı sıra akaide dair bazı meseleler ile adaba dair çeşitli konular ele alınmaktadır. Kitabın dili sade, tasnifleri oldukça güzeldir. Halkın günlük ve pratik ihtiyaçlarına cevap verir bir mahiyettedir. Muhteva, üslup ve kitabın yazıldıĝı dönem dikkate alındıĝında eserin ilmihal geleneĝinin ilk nüvesini teşkil ettiĝi kaydedilmektedir. Ayrıca kitapta kaynak kullanılması da dikkat çekici bir durumdur.¹¹

2.2. Miftâhu's-sa'âde

Eserin 20 varaklık bir nüshası Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır ve dili Türkçedir. Müellifin adı mukaddimede "Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî" şeklinde kaydedilmiştir. Müellif, eserine *Miftâhu's-sa'âde* adını bizzat kendisi vermiştir. Telif tarihi ise, hâtimede 24 Receb 1059 (3 Ağustos 1649) olarak belirtilmiştir. Kefevî, besmele, hamdele ve salvele ile başlayan mukaddimesinde, eseri telif etme gerekçesini şu şekilde ifade etmektedir: Namaz, ibadetlerin en faziletli, itaatlerin ve dinî işlerin en değerlisi, münâcatın en şerefli olduĝundan, bu konuda faydalı bir risâle kaleme alma ihtiyacı duydum. Eserin başına, akaide dair önemli bazı meseleleri; sonuna ise kişiyi küfre düşürebilecek sözleri açıklayıcı şekilde eklemeyi uygun gördüm. Müellif, mukaddimenin sonunda eseri Hac Emiri Rıdvan Bey'e ithaf etmiş; onun hakkında övgü dolu ifadeler kullanmış ve dualarda bulunmuştur.¹² Eser, mukaddimenin ardından yer alan bir sayfalık Türkçe şiirle başlamaktadır. Daha sonra, müellifin ifade ettiĝi üzere, akaid konularına yer verilmiştir. Risâlenin birinci bâbında taharet konusu ele alınmış; bu bölüm namaza hazırlık niteliĝi taşımaktadır. İkinci bâbda ise namazın farzları ve şartları detaylı şekilde açıklanmış, devamında namazla ilgili diĝer hususlar işlenmiştir. Risâle; mukaddime, altı bâb ve bir hâtime olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Hâtime kısmında, insanı küfre götürebilecek sözler üzerinde durulmuştur. Genel olarak risâle, halkın kolaylıkla anlayabileceĝi sade ve açık bir üslupla kaleme alınmıştır.¹³

¹⁰ Kefevî, *Şerhu Mukaddimeti's-Şalât* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/1), 1b.

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ferit Dinler, "Ebu'l-Leys Es-Semerkandi'nin (V. 373/983) Mukaddimetü's-Salat İsimli Eserinin Tahkikli Neşi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 519-563.

¹² Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Miftâhu's-sa'âde* (Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/2), 51b-52a.

¹³ Kefevî, *Miftâhu's-sa'âde* (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/2), 51a-70b.

2.3. *Îkâzu'l-gâfilîn*

Eserin 21 varaklık nüshası Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Müellifin adı ve eserin başlığı mukaddime kısmında açıkça belirtilmiş olup, telif tarihi hâtimede 8 Safer 1060 (6 Şubat 1650) olarak kaydedilmiştir. Eser Türkçe kaleme alınmıştır. Nüshanın sonunda, Mustafa Efendi'ye ait bir mülkiyet kaydı yer almaktadır. Müellif, mukaddimede bu eseri iman, namaz, zekât, oruç ve hac gibi temel ibadetler hakkında faydalı bilgiler sunmak ve bu konularda insanları ikaz etmek üzere kaleme aldığını beyan etmektedir. Ayrıca, bu çalışma vesilesiyle kendisini Yüce Allah'ın bağışlamasını ve eseri okuyanların hayırla yâd etmesini temenni etmektedir. Eserin ilk bölümünde inançla ilgili bazı temel meselelere değinilmiştir. Bunu takiben, âyet ve hadisler çerçevesinde namazın sırlarına ve zekâta dair bazı önemli noktalara dikkat çekilmiştir. Müellif, oruç ve hac ibadetlerine de yer vermiş; ayrıca sabır, şükür, havf ve reca, tövbe ve ölüm gibi ahlâkî ve tasavvufî konulara da başlıklar açarak okuyucuya yönelik irşad edici açıklamalarda bulunmuştur.¹⁴ Eserin üslubu didaktik ve öğretici niteliktedir; halkın ve medrese talebelerinin rahatlıkla anlayabileceği bir yapıya sahiptir. Bu yapı, eserin yalnızca ilim talebelerine değil, halka da hitap ettiğini göstermektedir. Kefevî'nin, eserinde takip ettiği bu üslup sayesinde hem ilmî bir miras bırakma hem de döneminin ihtiyaçlarına cevap verme amacı güttüğü düşünülebilir.

2.4. *Şerhu'l-Mağsûd*

Eserin 92 varaklık bir nüshası tespit edilmiştir. Müellif adı mukaddime kısmında "Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî" şeklinde geçmektedir. Hâtime bölümünde ise Cemâziyelâhir 1106/1695 tarihi yer almakta olup, bu tarihin telif mi yoksa istinsah tarihine mi ait olduğu açıkça belirtilmemiştir. Ancak burada geçen "kad vakaa'l-ferâğ min tahrîri hâze's-şerhi'l-letîf" ifadesi, bu tarihin telif tarihi olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, Kefevî'nin 1695 yılı civarında hayatta olduğuna dair bir kanaat oluşturmaktadır.

Müellif, eserin mukaddimesinde bu çalışmayı, kendisine ders okuttuğu Emir İbrahim Kethüda'nın¹⁵ talebi üzerine kaleme aldığını ifade etmektedir. Nite-

¹⁴ Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Îkâzu'l-gâfilîn* (Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/3), 71a-92b.

¹⁵ On sekizinci yüzyılın ortalarında yaşamış ve 1748-1754 yılları arasında Mısır'da fiilî lider konumuna gelerek büyük bir şöhrete ulaşmış olan İbrahim Kethüda, eserde bahsi geçen kişiyle karıştırılmamalıdır. Jane Hathaway, "Zülfikâriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 6 Haziran 2024). Zira risâlenin telif tarihi göz önüne alındığında, burada adı geçen İb-

kim Kefevî, Arap dilinin önemli sarf metinlerinden biri olan *el-Makşûd'u* Emir İbrahim Kethüda'ya okuturken, metni Türkçe olarak şerh ettiğini ve bu açıklamaları yine ona ders olarak sunduğunu belirtmektedir. Sarf ilmini Türk talebelere daha anlaşılır biçimde aktarabilmek amacıyla müellif, eserin mufassal bir Türkçe şerhini hazırlamıştır.¹⁶ Bu yönüyle eser, hem dil öğretimindeki yöntemsel yaklaşımı hem de dönemin eğitim ilişkilerine dair verdiği ipuçlarıyla dikkat çekmektedir.

2.5. Risâle fî şerhi hadîsi “el-ervâhu cünûdün mücennede”

Eserin tespit edilen nüshası 36 varaktan oluşmakta olup, dili Arapçadır. Müellifin adı, eserin mukaddimesinde “Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî” şeklinde yer almaktadır. Eserin telif tarihi ise 1105/1694 olarak kaydedilmiştir. Müellif bu eserde, (الأرواح جنود مجندة ، فما تعارف منها ائتلف ، وما تتاكر منها اختلف) “Ruhlar toplanmış cemaatler (gibidir). Onlardan birbiriyle (önceden) tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar ayrılırlar.”¹⁷ rivayetini ele almaktadır. Ulemanın bu konudaki görüşlerine ve değerlendirmelerine etraflı bir şekilde yer vermektedir. Devamla ruhlar alemi, kabir hayatı, kabirde nimet ve azap, dirilerin amellerinin ölümlere ulaşip ulaşmayacağı gibi ölüm ve ölüm ötesi hayata dair pek çok konuya yer vererek izah etmektedir.¹⁸

2.6. Fethu'l-'azîzi'l-ganî fî şerhi Mukaddimeti'l-Gaznevî

Eserin 216 varaklık Arapça bir nüshası tespit edilmiştir. Kitabın başlangıcında özenle hazırlanmış bir fihrist yer almakta, bu da eserin sistematiik yapısını ortaya koymaktadır. Zahriye/vikaye sayfasında mülkiyet kaydı bulunmaktadır. Müellifin ismi ve eser adı hem zahriyede hem de mukaddimede açıkça belirtilmiştir. Di-

---

rahim Kethüda'nın daha önceki bir dönemde yaşamış olması gerekmektedir. Nitekim kaynaklarda, İstanbul Süleymaniye civarında yer alan İbrahim Kethüda Medresesi'ne dair bilgilere ulaşılmakta olup, bu medresenin kuruluş tarihi 1061/1651 olarak kaydedilmektedir. Avusturyalı tarihçi Joseph von Hammer, söz konusu medresenin kurucusunu aynı zamanda ilk müderris olarak da göstermektedir. Mübahat S. Kütükoğlu, “1869'da Faal Olan İstanbul Medreseleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyatı Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 7/8 (1977), 335. Bu bilgiler doğrultusunda, risâlede adı geçen İbrahim Kethüda'nın, 17. yüzyıl ortalarında İstanbul'da ilmî faaliyetlerde bulunan bir sima olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁶ Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Şerhu'l-Makşûd* (Rodos: Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, 990), 1a-92b.

¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (Riyad: Beytu'l-Efkâr, 1419/1998), “Enbiya”, 2; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhih* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 2010), “Birr”, 159; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrût: Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye, 1409/1988), “Edeb”, 19 (No. 4834)

¹⁸ Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Risâle fî şerhi hadîsi “el-ervâhu cünûdün mücennede”* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 02008), 1a-36b.

ğer çalışmalarında olduğu gibi burada da müellif kendisini “Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî” olarak tanıtmaktadır. Hâtîme bölümünde eserin yazımının 4 Receb 1032 (4 Mayıs 1623) tarihinde tamamlandığına dair kayıt mevcuttur.

Bu eser Kefevî'nin, Hanefî fakihi Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmûd el-Gaznevî'nin (öl. 593/1197) ibadet konularına dair sekiz bâbdan oluşan *el-Mukaddimetü'l-Gaznevîyye fi'l-fürûi'l-Hanefîyye* adlı kitabına yazdığı Arapça bir şerhtir.¹⁹ Kefevî, şerhinde Gaznevî'nin metnini parça parça, kısa cümleler veya paragraflar hâlinde sunmuş, ardından ilgili bölümleri açıklayıcı biçimde şerh etmiştir. Eser, bâb başlıkları altında çok sayıda fasıl içerecek şekilde düzenlenmiş ve oldukça sistematik bir yapı arz etmektedir. Örneğin birinci bâbda “ilim talep etmenin fazileti” konusu ele alınmakta ve bu başlık altında dört ayrı fasıl bulunmaktadır. İkinci bâb ise istinca konusunun faziletine ayrılmıştır. Eser bu biçimiyle, ibadetlere dair temel Hanefî fıkıh konularını hem öğretici hem de derinlemesine bir yaklaşımla ele almaktadır. Müellif, meselelere dair delilleri hem âyet ve hadislerle temellendirmekte hem de Ehl-i Sünnet'in fıkıh otoritelerine atıflar yapmaktadır.²⁰

2.7. Risâletü'l-envâr fi's-şalavâti 'ale'n-Nebîyyi'l-muhtâr

Eserin bilinen tek nüshası 27 varaktan oluşmakta olup dili Türkçedir. Zahriyede yer alan kayıttan, 1972 yılında Harputlu Efendigil Ailesi tarafından kütüphaneye bağışlandığı anlaşılmaktadır. Eserin adı hem zahriyede hem de dîbâcede yer almakta, müellifin ismi ise mukaddime ve hâtîme bölümlerinde Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî şeklinde geçmektedir. Ancak katalogda bu isim sehven Ahmed b. Hüseyin el-Kefevî olarak kaydedilmiştir. Telif tarihi, Safer ayı başı 1098 (Aralık 1686) olarak belirtilmiştir.

Salavat literatürüne dair bu risâlenin Osmanlı döneminde özellikle genel halk kitlesi hedeflenerek kaleme alınmış bir metin olduğu düşünülebilir. Eserde, çeşitli kaynaklardan derlenen çok sayıda salavat bir araya getirilmiş, ayrıca bazı âyetlerden de istifade edilmiştir. Salavatların bir kısmı kaynağı belirtilerek aktarılmıştır. Kefevî, yalnızca salavatları nakletmekle yetinmemiş, aynı zamanda bu metinleri tafsilatlı şekilde açıklamıştır. Açıklamalarında kendi yorumlarının yanı sıra birçok âlimin görüşüne de yer vermiştir. Hâtîme kısmında okuyucularını gece gündüz salavatı şerife okumaya davet etmiş ve kendisinin de hayır duayla anılmasını temenni etmiştir.²¹

¹⁹ Ahmet Akgündüz, “Gaznevî, Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Haziran 2025).

²⁰ Kefevî, *Fethü'l-'azîzi'l-ganî fi şerhi Mukaddimetü'l-Gaznevî* (Kılıç Ali Paşa, 418), 1a-216b.

²¹ Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Risâletü'l-envâr fi's-şalavâti 'ale'n-Nebîyyi'l-muhtâr* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma Eserler, 36901), 1a-27b.

Yukarıda ele alınan eserlerin ve bu eserin mukaddimelerinde müellifin kendisini tanıtırken, telif gerekçelerini açıklarken, eserlerine isim verirken ve telif tarihini belirttiği ferağ kayıtlarında kullandığı ifadeler göz önüne alındığında, tüm bu çalışmaların aynı şahsa ait olduğu açıkça anlaşılmalıdır. Zira müellifin üslubu, ifade tarzı ve tercih ettiği kalıplar ya birebir aynıdır ya da büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bağdâdî (öl. 1920), Kefevî'ye, *er-Risâletü'l-Kefevîyye fî'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye* isimli bir eseri nispet etmiştir. Ancak böyle bir eser tespit edilememiştir.²²

2.8. Risâle fî keyfiyeti'l-vaḥy

Bu başlık altında, Ahmed b. Hasan el-Kefevî'ye ait *Risâle fî keyfiyeti'l-vaḥy* adlı eserin mevcut nüshaları, muhtevası ve müellifin istifade ettiği kaynaklar incelenerek risâlenin yapısı ve ilmî değeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.8.1. Risâlenin Nüshaları

Kefevî'ye ait *Risâle fî keyfiyeti'l-vaḥy* adlı eserin günümüze ulaşan iki nüshası tespit edilebilmiştir. Bunlardan ilki, *Risâlah fî kayfiyat al-waḥy* başlığıyla Princeton Üniversitesi Dijital İslâm Yazmaları Kütüphanesi'nde kayıtlıdır.²³ Eserin dış kapağında Arapça hatla “*Risâle fî keyfiyeti'l-vaḥy li Ahmed el-Kefevî ve'n-Nucûmü'z-zevâhir bi istihâreti'l-müsâfir*”²⁴ şeklinde bir kayıt yer almakta, zahriyede ise “*Risâle fî keyfiyeti'l-vaḥy li'l-Kefevî*” ifadesi bulunmaktadır. Müellif ismi, eserin dîbâcesinde –diğer eserlerinde olduğu gibi– açıkça “Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî” olarak geçmekte ve bu durum, eserin ona ait olduğunu teyit etmektedir.

Eserin ikinci nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu'nda kayıtlıdır.²⁵ Bu nüshada müellifin ismi başlıkta ve dîbâcede “Ahmed b.

²² Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifin*, 1/186.

²³ Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Risâle fî keyfiyeti'l-vaḥy* (New Jersey: Princeton University Library, Princeton Digital Library of Islamic Manuscripts, Garrett, 1019H), 1a-6a. <https://catalog.princeton.edu/catalog/99116505873506421> (Erişim 2 Şubat 2025).

²⁴ *en-Nucûmü'z-zevâhir bi istihâreti'l-müsâfir* isimli bu eserin tespit edilen tek nüshası *al-Nujûm al-zawâhir bi-istikhârat al-musâfir* başlığıyla Princeton Üniversitesi'nde aynı yer numarasında 6b-8b varakları arasındadır. Bu risâlenin müellifinin adı eserde açıkça zikredilmemiştir. Yukarıdaki eserin devamındadır. Hakkındaki tek bilgi dış kapaktaki “*Risâle fî keyfiyeti'l-vaḥy li Ahmed el-Kefevî ve'n-Nucûmü'z-zevâhir bi istihâreti'l-müsâfir*” kayıdır. Bu kayda dayanarak bu risâlenin de Kefevî'ye ait olabileceği düşünülmektedir. Ancak risâleyi sadece bu kayda dayanarak Kefevî'ye nispet etmek yeterli değildir. Bu yüzden şimdilik ona ait olma ihtimali bulunduğunu söylemekle yetinmek istiyoruz. Aynı hatla yazılan bu risâledeki üslup da öncekine benzerdir. Müellif hamdele, salvele ve eserin telif sebebine dair bilgilerin yer aldığı bir önsöz yazmıştır. Ancak burada adını zikretmemiştir. Eser yolculuğa çıkacak kimsenin istihare yapması beyanındadır.

²⁵ Ahmed b. Hasan el-Kefevî, *Risâle fî keyfiyeti'l-vaḥy* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 03524-014), 104b-107a.

Hasan el-Kûfi el-Hanefî” şeklinde geçmektedir. Bu ifade katalog kaydına da aynen yansıtılmıştır. Her ne kadar bu durum ilk bakışta bir tereddüt sebebi gibi görünse de, Kefevî’nin diğer eserlerinde kendisini “Ahmed b. Hasan el-Kefevî el-Hanefî” olarak tanıtmaması ve söz konusu tarihlerde yaşamış “Ahmed b. Hasan el-Kûfi el-Hanefî” isminde başka bir âlimin kaynaklarda yer almaması, burada bir müstensih hatasının söz konusu olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla eserin Kefevî’ye aidiyetinde herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.

Her iki nüshada da müstensih ismine ya da istinsah tarihine dair herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Ancak metnin sonunda “Temmeti’r-risâle” ifadesiyle başlayan, dua ile devam eden, hamdele ve salveyle sona eren bir “temme” kaydına yer verilmiştir. Eserin dili Arapçadır.

2.8.2. Risâlenin Muhtevası

Kefeli Ahmed Efendi, risâlesine besmele, hamdele ve salve ile başladıktan sonra kendisini tanıtarak risâlesinin konusunu “Hâzihî risâletün fi keyfiyeti’l-vahy-Bu, vahyin mahiyetine dair bir risâledir.” ibaresiyle ifade etmektedir. Ardından, vahyin mahiyetine dair çeşitli aklî ve naklî soruları gündeme getirerek bu sorulara cevap aramaktadır. Risâlenin merkezini şu sorular teşkil etmektedir:

Cebrâil vahyi Yüce Allah’tan doğrudan mı yoksa bir melek vasıtasıyla mı aldı?

Melek, vahyi Yüce Allah’tan kendi anlayacağı bir lisanla mı, yoksa gönderilen peygamberin kavmine göre -örneğin Araplar için Arapça, İbraniler için İbrance- olarak mı aldı?

Yüce Allah’ın “*Şüphesiz, biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik.*”²⁶ buyruğundaki “indiriliş” müfessirler tarafından beytulizze olarak tefsir edilmiştir. Buna göre Kur’an’ın oraya indirilişinin keyfiyeti nasıldır?

Allah Teâlâ’nın Kalem’e “kıyamete kadar olacakları yaz” buyruğu ilham mıdır, yoksa imla ettirme midir?

Melek, vahyi levh-i mahfûzdan nasıl alıyordu: Allah Teâlâ, önceden “Falanca gün şu olay olacak, bunu levh-i mahfuzdan al” şeklinde mi bildiriyordu, yoksa olayın gerçekleşeceği gün “Şimdi bunu al ve peygambere ilet” mi diyordu?

Melekler uyur mu?

Allah Teâlâ’nın “*Böylece Allah, kuluna vahyedeceğini vahyetti.*”²⁷ âyetindeki vahyin içeriğine melek muttali olmuş mudur, ya da Hz. Peygamber bunu herhangi birine söylemiş midir?²⁸

²⁶ el-Kadr 97/1.

²⁷ en-Necm 53/10.

²⁸ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti’l-vahy* (Garrett, 1019H), 1b-2a.

2.8.2.1. Vahyin Mahiyeti ve Meleğin Vahyi Alış Biçimi

Kefevî, bu meseleleri açıklığa kavuşturmak üzere Ehli Sünnet kaynaklarından birçok âlimin görüşüne müracaat eder. Risâlenin ilk kısmında İsfahânî'nin (öl. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) tefsirinin baş tarafından şu alıntıyı yapar. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat âlimleri, Allah'ın kelâmının indirildiği konusunda ittifak halindedir; ancak "indirmenin" mahiyeti hakkında farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır: Kimileri bunun, kelâmın açıkça okunması şeklinde gerçekleştiğini söylerken, kimileri de Allah Teâlâ'nın kelâmını Cebrâil'e ilham ettiğini, ona okunuşunu öğrettiğini ve ardından Cebrâil'in bu kelâmı dünyaya ilettiğini ifade etmişlerdir.²⁹

Kefevî tarafından, Tibî'nin (öl. 743/1343) *Keşşâf Hâşiyesi* ve Kutbüddin er-Râzî'nin (öl. 766/1365) tefsirlerinden yapılan alıntılarda, Kur'ân'ın Rasûlullah'a (s.a.v.) indirilişinin meleğin vahyi Allah Teala'dan manevi bir telakki (et-telekkuf er-rûhânî) yoluyla alması şeklinde ya da levh-i mahfûzdan ezberleyip Hz. Peygamber'e ulaştırması yoluyla gerçekleştiği ifade edilir. Muhyiddîn el-Kâfiyecî'nin "manevî alımı" (et-telekkuf er-rûhânî), "mahiyeti tarif edilemeyen bir ilham" şeklinde tarif ettiği aktarılır.³⁰

Müellif, daha sonra Zerkeşî'nin (öl. 794/1392) *el-Burhân* adlı eserinden naklen, vahyin Hz. Peygamber'e indirilişiyle ilgili üç farklı yaklaşımı aktarmaktadır.³¹ Bu yaklaşımlar özetle şöyledir: Birincisi, Kur'ân Hz. Peygamber'e hem lafız hem de mana olarak indirilmiştir; Cebrâil, Allah'tan aldığı vahyi olduğu gibi Hz. Peygamber'e ulaştırmıştır. İkincisi, Cebrâil yalnızca manayı getirmiş, lafız ise Hz. Peygamber tarafından Arapça olarak ifade edilmiştir. Üçüncüsü ise, vahyin manası Allah'a, lafızları ise Cebrâil'e aittir. Bu görüş sahiplerine göre gök ehli de bunu, Arap diliyle okumuştur. Sonra bu haliyle Cebrâil bunları, olduğu gibi Hz. Peygamber'e indirmiştir.³²

Kur'ân'ın mahiyeti ve Cebrâil'in vahiydeki rolü bağlamında felsefi ve teolojik boyutlar içeren bu üç yaklaşım, Bedreddîn ez-Zerkeşî (öl. 794/1392)³³ ve Celâleddîn es-Süyûtî (öl. 911/1505)³⁴ gibi âlimler tarafından aktarılmış olsa da İslâm

²⁹ Kefevî, *Risâle fi keyfiyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 2a.

³⁰ Kefevî, *Risâle fi keyfiyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 2b.

³¹ Bu yaklaşımlarla ilgili detaylı bilgi için bk. Zakir Demir, "Kur'ân Lafızlarının Aidiyetine Dair Tefsir Geleneğindeki Tartışmalar ve Bunların Kritiği", *Kader* 20/1 (Haziran 2022), 345-368; Zehra Yılmaz - İshak Özgel, "Lafız-Mana Açısından Kur'ân", *Ekev Akademi Dergisi* 26/89 (2022 Kış), 401-419.

³² Kefevî, *Risâle fi keyfiyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 2b.

³³ Bedreddîn Muhammed b. Bahâdır b. 'Abdillâh Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru't-Türâs, 1984), 1/229-230.

³⁴ Celâleddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, ed. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye (Medîne: Mücemma'ü'l-Melik Fehd li-Tıba'ati'l-Mushafi'ş-Şerif, ts.), 1/292.

ilim ve düşünce geleneğinde Kur’ân’ın hem lafız hem de mana yönüyle bütünüyle Allah’a ait olduğu anlayışı kahir ekseriyetle hâkim ve râcih görüş olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Cüveynî (öl. 478/1085), Kādî Abdülcebâr (öl. 415/1025), Gazzâlî (öl. 505/1111) ve Muhyiddîn İbnü’l-‘Arabî (öl. 638/1240) gibi bazı klasik dönem âlimlerinin yanı sıra, Fazlurrahman ve Süleyman Ateş gibi modern döneme ait bazı isimlerin ifadelerinde bu genel kabulün dışında kalan bazı yorumlara da rastlanmaktadır. Ancak bu tür açıklamaların geleneksel ilmî mirasta geniş kabul görmediği ve çoğunlukla bireysel değerlendirmeler düzeyinde kaldığı anlaşılmaktadır.³⁵

2.8.2.2. Meleğin Vahyi Hangi Lisanla Aldığı Meselesi

Meleğin vahyi hangi dilde aldığı şeklindeki soruya müellif İbn Ebî Hâtim’in (öl. 327/938) Süfyân es-Sevrî’ye (öl. 161/778) dayandırdığı şu rivayetle cevap vermiştir: “Her vahiy Arapça olarak indi, peygamberler onu kendi kavminin diline çevirdi.”³⁶

2.8.2.3. Kur’ân’ın Kadir Gecesi’nde Beytülizzeye İndirilişinin Mahiyeti

Kefevî, Beyhakî’ye (öl. 458/1066) göre, “*Şüphesiz, biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik.*”³⁷ âyetiyle kastedilen, Allah’ın vahyi Cebrâil’e işittirmesi, anlamasını sağlaması ve bu işittiğini dünyaya iletmesidir, Ebû Şâme (öl. 665/1267) de bu görüşün Ehl-i Sünnet’e uygun olduğunu ifade etmektedir dedikten sonra şöyle der: İşte bunlar, Ehl-i Sünnet âlimlerinin Cebrâil’in vahyi nasıl aldığına dair sözlerinden bir kısmıdır. Bunun özeti ise üç görüşten ibarettir: Birincisi, ona ilham edildiği; ikincisi, onu Allah’tan işittiği; üçüncüsü ise, onu levh-i mahfûzdan ezberlediğidir. Kefevî, ardından Ebû İshak es-Saffâr’dan (öl. 534/1139) şu görüşü nakleder: İmam Ebû İshak İsmail el-Buhârî es-Saffâr’a, Cebrâil’in vahyi Allah’tan peygamberlere iletmesiyle ilgili olarak, “Cebrâil vahyi Allah’tan toplu olarak tek seferde mi işitti, yoksa levh-i mahfûzdan mı getirdi?” şeklinde bir soru yöneltildiğinde, şu cevabı vermiştir: “Her iki görüş de caizdir.” Ayrıca Kadir Sûresi’nin tefsirinde şöyle der: Allah Teâlâ, Cebrâil’e Kur’ân’ın tamamını bir defada işittirmiştir. Ardından, Cebrâil bu vahyi dünya semasında bulunan “Sefera” adlı meleklerle, ihtiyaç duymayacakları şekilde, eksiksiz olarak imla ettirmiştir.³⁸

Vahyin beytülizzeye nasıl indirildiği konusundan Ali b. Sehl en-Nisâbüî (öl. 491/1098) tefsirinde şu açıklamayı yapmıştır: Cebrâil, Kur’ân’ı levh-i

³⁵ Demir, “Kur’ân Lafızlarının Aidiyetine Dair Tefsir Geleneğindeki Tartışmalar ve Bunların Kri-tiği”, 364.

³⁶ Kefevî, *Risâle fî keyfiyyeti’l-vahy* (Garrett, 1019H), 3b.

³⁷ el-Kadr 97/1.

³⁸ Kefevî, *Risâle fî keyfiyyeti’l-vahy* (Garrett, 1019H), 3a.

mahfûzdan ezberleyerek beytülizzeye getirmiş, orada yazıcı meleklerle imla ettirmiştiir. “Yüce Allah’ın, O, şereflî ve sadık elçilerin eliyle yazılmıştır.”³⁹ âyetinin anlamı da budur.⁴⁰ Müellif daha sonra Şihâbüddîn el-Hafâcî’den (öl. 1069/1659) şu görüşü nakletmiştir: Şöyle de denilmiştir. Vahiy bir defada levh-i mahfûzdan dünya sema-sına indirilmiş ve yazıcı meleklerle onu istinsah etmeleri emredilmiştir. Sonra ise 23 senede, maslahatlara göre, parça parça yeryüzüne indirilmiştir. Cibril, vahyi sid-retü’l-müntehâdaki makamında, Yüce Allah’tan ya sema yoluyla fakat ne ses ne de harf olmadan ya da her taraftan ses duyarak, alışılmadık bir şekilde ya da bir yönden, kullara yabancı bir sesle aldı. Bazılarına göre ise, anlamı alıp onda zorunlu bir bilgi yaratılarak lafız/ibare oluşturuldu. Diğer bir görüşe göre, hem lafız hem de anlamı, ya doğrudan kendisi ya da başka bir melek aracılığıyla almıştır.⁴¹

2.8.2.4. Kalem Vahyin Mahiyeti

Müellif, Kalem’e vahiy meselesini mecâzî bir anlatım çerçevesinde değerlendirmiştir. Fussilet Sûresi 11. âyetini örnek göstererek, cansız varlıklara yapılan hitapların mecâzî anlamda olduğunu, Allah’ın kudretiyle gerçekleşen bu yazımın ilham ya da imla yoluyla olmadığını şu ifadelerle dile getirmektedir: Kalemle ilgili soruya gelince, Yüce Allah’ın kıyamete kadar olacak şeyleri kalemle yazdırmasıyla ilgili hadisin anlamı şudur.⁴² Allah’ın Kalem’e yazdırması imla ya da ilham ile değil kudretiyle gerçekleşmiştir. Çünkü imla ve ilham canlılara ait bir durumdur, oysa kalem cansız bir cisimdir. Allah’ın Kalem’e hitabı ve onun cevap vermesi Yüce Allah’ın “اٰتَيْنَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اٰتَيْنَا طَائِعِينَ” *“İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. İkisi de, “İsteyerek geldik” dediler.*”⁴³ âyetinde göğ ve yere hitap etmesi bâbındandır.⁴⁴

³⁹ Abese 80/15-16.

⁴⁰ Kefevî, *Risâle fî keyfiyyeti’l-vahy* (Garrett, 1019H), 3b.

⁴¹ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Hâşiyetü’s-Şihâb el-müsemmâ ‘Inâyetü’l-Kâdi ve kifâyetü’r-Râzî ‘alâ Tefsîri’l-Beyzâvî* (Beyrût: Dârü Sadr, ts), 1/4; Kefevî, *Risâle fî keyfiyyeti’l-vahy* (Garrett, 1019H), 3b-4a.

⁴² Rasûlullah kalem hakkında şunları söylemiştir: Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Allah kalemi yaratınca ona kıyamete kadar vuku bulacak olan her şeyi yazmasını emretmiş, o da yazmış ve artık bir daha yazmamak üzere kalem kurumuştur. Bu konudaki hadis farklı ifade kalıpları ile çok sayıda kaynaktan geçmektedir. Bazı rivayetler için bk. Buhârî, “Kader”, 2; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-Şahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1397/1977), “Tefsîrü’l-Kur’ân”, 67. Kalem hakkında naslarda yer alan bilgilerden hareketle İslâm âlimleri farklı yorumlar yapmışlardır. Bu yorumları inceleyen Yusuf Şevki Yavuz, yaratılışın başlangıcından kıyamete kadar olacak tüm olayları ilâhî ilme göre kaydeden madde ötesi bir kalemin varlığını kabul etmekle birlikte, bunun mahiyetinin bilinmeyeceğini, çünkü sahih naslarda bu konuda herhangi bir açıklama bulunmadığını ifade etmiştir. bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Kalem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Şubat 2025).

⁴³ Fussilet, 41/11.

⁴⁴ Kefevî, *Risâle fî keyfiyyeti’l-vahy* (Garrett, 1019H), 4a.

2.8.2.5. Vahyin Levh-i Mahfûzdan Alınışı

Müellif bu konuda, bazı rivayetlerde İsrâfil'in vahyi levh-i mahfûzdan alıp Cebrâil'e verdiği, onun da Hz. Muhammed'e ilettiği şeklindeki malumatı Ebû Şeyh'in (öl. 369/979) *el- 'Azame* adlı eserinden nakletmektedir. Ardından bu tür rivayetlerin çokluğuna dikkat çekmekte ve bu konuya kısaca değinmenin yeterli olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵

2.8.2.6. Meleklerin Uyuyup Uyumaması Meselesi

"Melekler uyur mu?" sorusuna doğrudan bir cevap bulamayan Kefevî, Yüce Allah'ın, "(Melekler) gece ve gündüz sürekli tesbih ederler, yorulmazlar"⁴⁶ âyetinden hareketle onların sürekli tesbih hâlinde olduklarını, yorulmadıklarını dolayısıyla uyumadıkları şeklinde bir çıkarımın yapılabileceğini dile getirir.⁴⁷

2.8.2.7. Necm Suresi 10. Âyette Vahyedilenlerin Mahiyeti

Necm Sûresi'nin 10. âyeti olan *فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ* "Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti."⁴⁸ âyetinin tefsiri bağlamında Kefevî, çeşitli kaynaklardan yaptığı rivayetlere yer vermektedir. Rivayetlerin ortak teması, Mi'râc gecesinde Hz. Peygamber'e vahyedilen bilgilerin mahiyeti ve bu vahyin niteliği üzerinedir. Bu bağlamda çeşitli eserlerden aktarımlarda bulunularak âyetin tefsirinde yaşanan müşkiller dile getirilmektedir. Hz. Âişe'nin bu âyetin anlamını öğrenme çabasının ve Hz. Peygamber'in ona verdiği cevabın, vahyin mahiyetinin Allah ile Peygamber arasında bir sır olarak kaldığını gösterdiğine işaret edilmektedir. Yine Hz. Peygamber'in ümmeti adına yaptığı şefaât talebi ve buna verilen ilahî cevabın, vahyin içeriğine dair önemli bir mana katmanı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kefevî'ye göre bu âyetteki vahyin muhtevası ile ilgili olarak, Hz. Peygamber'e Mi'râc gecesi farz namazlar başta olmak üzere çeşitli hükümler vahyedilmiştir. Ancak bazı hususlar, ümmete açıklanmamış sırlar olarak kalmıştır. Bu bağlamda, *el-Burhân fî Fadli's-Sultân* adlı eserde Saîd b. Cübeyr'den (öl. 94/713 [?]) yapılan bir rivayette, Hz. Peygamber'e Duhâ Sûresi 6. âyetten başlayarak İnşirâh Sûresi 4. âyetine kadar olan kısmın vahyedildiği aktarılır.⁴⁹ Ayrıca cennetin, Hz. Peygamber ve ümmeti cennete girene

⁴⁵ Kefevî, *Risâle fî keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 4a.

⁴⁶ el-Enbiyâ, 21/20.

⁴⁷ Kefevî, *Risâle fî keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 4a.

⁴⁸ en-Necm, 53/10.

⁴⁹ Bu rivayetler içi bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kutubil-İlmiyye, 1384/1964), 17/92; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer ibn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 7/416.

dek diğer peygamberlere ve ümmetlere haram kılındığı bilgisi de bu rivayetler arasındadır.⁵⁰

Ahmed Efendi, daha sonra *Mesâîtu 'l-Envâr* adlı eserinde geçen bir başka rivayeti aktarır. Buna göre, Müslümanlar söz konusu âyetin anlamının kapalı olduğunu düşünerek Hz. Âişe aracılığıyla anlamını öğrenmek isterler. Hz. Âişe bu isteği Rasûlullah'a ilettiğinde, Rasûlullah, Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Kalem ve Levh-i Mahfûz'un dahi bu sırrı bilmediğini ifade ederek, Müslümanların bu sırra ulaşma isteğini yadırgar. Hz. Âişe'nin bu cevaptan dolayı mahcup olduğu, ancak yine de peygamberin ridasına sarılarak "Rabbinden sana ne vahyedildiğini bana bildir" şeklinde ısrarcı olduğu anlatılır. Bunun üzerine Cebrâil'in gelerek, söz konusu vahyin Hz. Âişe'ye açıklanmasına izin verildiği rivayet edilir. Rasûlullah, bu vahyin kendisiyle Rabbi arasında bir sır olduğunu, ümmeti adına Allah'tan af ve merhamet dile-diğini, Allah Teâlâ'nın ise "Onlar benim kullarımdır; nasıl sen onların ayıplarına muttali olunmasını istemiyorsan, ben de senin muttali olmanı istemem. Şayet sen şefaât edici isen, ben de çok merhametliyim." buyurduğunu beyan eder.⁵¹

Risâle, İkrime b. Hâlid'den aktarılan şu rivayetle son bulur: Bir kişi Hz. Peygamber'e Allah katında en değerli melekleri sorar. Hz. Peygamber de Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve ölüm meleğini sayar.⁵²

2.8.3. Risâlenin Kaynakları

Risâlenin en temel kaynağı, Celâlüddîn es-Süyûtî'nin (öl. 911/1505) *el-Hâvi li'l-fetâvâ* adlı eseridir. Hatta risâle, bazı bölümler hariç olmak üzere büyük ölçüde bu eserin "*Mesele fi keyfiyyeti'l-vahy minellah*" başlıklı kısmının muhtasarı mahiyetindedir.⁵³ Kefevî, risâle boyunca yaptığı nakillerin büyük kısmında kaynaklarını ya müellif ismi ya da eser adı vererek açıkça belirtmiş olmasına rağmen, ne Celâlüddîn es-Süyûtî'nin adını ne de *el-Hâvi li'l-fetâvâ* isimli eserini doğrudan zikretmiştir. İncelenen iki nüshada da bu hususta herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Kefevî'nin bu tercihinin hangi gerekçeye dayandığı henüz anlayışlamamıştır. Ancak, risâlenin -şayet varsa- diğer nüshalarına ulaşılması halinde bu konuda ilave bilgi elde edilmesi mümkün olabilir. Öte yandan burada şu bilgiliyi de aktarmamız gerekmektedir. Çalışmamız esnasında Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Ağa Cami, 00149-012 numarada 133a-137b varakları arasında *Cevâbu's-Suyûtî fi ħakki'l-vahy* başlıklı bir risâlenin bulunduğu tespit edilmiştir.⁵⁴ Yapılan incelemede bu risâlenin

⁵⁰ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 4b.

⁵¹ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 4b-5a.

⁵² Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 6a.

⁵³ bk. Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-Hâvi li'l-fetâvâ* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 2004), 1/398-401.

⁵⁴ Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *Cevâbu's-Suyûtî fi ħakki'l-vahy*

Süyûtî'nin vahyin keyfiyetine dair müstakil bir risâlesi olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu konu *el-Hâvî li'l-fetâvâ* isimli kitapta bir bölüm olarak bulunduğu gibi müstakil bir risâle olarak da günümüze ulaşmıştır. Risâlenin 137a varlığında eserin nakledilen nüshayla mukabele edildiğini ifade eden bir not yer almaktadır. Bu durum risâlenin en azından başka bir nüshasının daha olduğunu gösterse de yapılan araştırmalarda başka bir nüshasına ulaşılamamıştır. Katalog bilgilerinde de bunu teyit edici ifadeler bulunmaktadır.

Kefevî'nin risâlesi ile Süyûtî'nin risâlesi ve sözü geçen kitaptaki ilgili bölümü mukayese edildiğinde, metnin Süyûtî'nin eserinin bir özeti mahiyetinde olduğu görülmektedir. İbarelerin büyük oranda örtüştüğü, ancak zaman zaman bazı farklılıkların da bulunduğu tespit edilmiştir. Kefevî'nin, Süyûtî'nin metninde yer alan bazı kısımları atladığı; buna karşın farklı kaynaklardan bazı ilaveler yaptığı görülmektedir. Metinde geçen “Ben şeyhimiz allâme Muhyiddîn el-Kâfiyecî'ye sordum”⁵⁵ ifadesi de asıl metnin Süyûtî'ye ait olduğunu teyit eden önemli bir unsurdur. Zira Kâfiyecî, Süyûtî'nin hocası olup,⁵⁶ dönem olarak Kefevî ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

Kefevî, Süyûtî'nin de istifade ettiği bazı âlim ve eserlerden nakillerde bulunmuştur. Nakilde bulunduğu âlimlerden bazıları şunlardır: Ebû Bekir el-Hüzelî (öl. 158-775),⁵⁷ Süfyan es-Sevrî (öl. 161/778),⁵⁸ İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938),⁵⁹ Beyhakî (öl. 458/1066),⁶⁰ Ebû İshak İsmail el-Buhârî es-Saffâr (öl. 534/1139),⁶¹ Ebû Şâme (öl. 665/1267),⁶² Kâfiyecî (öl. 879/1474).⁶³

Yine Kefevî'nin yararlandığı bazı kaynak eserler şunlardır: Ebû Şeyh'in (öl. 369/979), *el-'Azame* adlı eseri,⁶⁴ Râgıb el-İsfahânî'nin *Câmi'u't-tefsîr*'i (yahut

(İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Ağa Cami, 00149-012), 133a-137b.

⁵⁵ Kefevî'nin metni şu şekildedir: “Ben, şeyhimiz allâme Muhyiddîn el-Kâfiyecî'ye “et-telekkuf er-rûhânî” vahyi rûhânî/ manevî alım ile ilgili nasıl olduğunu sordum. O da bana şöyle dedi: “Manevî alım nasıl olduğu tarif edilemeyen ilhamdır.” (عن كيفة التلقف الروحاني فقال لي: التلقف الروحاني هو الالهام بلا كيف وقد سألت شيخنا العلامة محيي الدين الكافيجي). Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 2b. Süyûtî'nin metni ise şöyledir: “Ben, şeyhimiz allâme Muhyiddîn el-Kâfiyecî'ye “et-telekkuf er-rûhânî” vahyi rûhânî/ manevî alım ile ilgili nasıl olduğunu sordum. O da bana şöyle dedi: “Bu, tarif edilemez.” (عن كيفة التلقف الروحاني فقال لي: لا يكيف وقد سألت شيخنا العلامة محيي الدين الكافيجي عن كيفية). Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvâ*, 1/399.

⁵⁶ bk. Halit Özkan, “Süyûtî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Haziran 2025).

⁵⁷ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 4a.

⁵⁸ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 3b.

⁵⁹ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 3b.

⁶⁰ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 3a.

⁶¹ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 3a.

⁶² Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 3a.

⁶³ Kefevî, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* (Garrett, 1019H), 2b.

⁶⁴ *Kitâbü'l-'Azame*, Ebû's-Şeyh Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî'nin Allah'ın azameti ve melekût âleminin olağanüstü durumlarına dair hadis

Tefsîru Râgıb),⁶⁵ Ali b. Sehl en-Nisâbüri'nin (öl. 491/1098) tefsiri,⁶⁶ Tibî'in (öl. 743/1343) *Hâşiyetü'l-Keşşâf*'ı,⁶⁷ Kutbüddin er-Râzî'nin (öl. 766/1365) *Şerhu'l-Keşşâf*'ı,⁶⁸ ve Zerkeşî'nin (öl. 794/1392) *el-Burhân* adlı eseridir.

Öte yandan, Kefevî'nin Süyûtî'nin metninde yer vermediği bazı eser ve müelliflerden de istifade ettiği görülmektedir. Bunlar arasında *Mesâttu'l-envâr*,⁶⁹ *el-Burhan fi fâzli's-sultân*⁷⁰ ve Şihâbüddîn el-Hafâcî'nin (öl. 1069/1659) *Hâşiyetü 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*⁷¹ adlı eseri ile Necmüddîn el-Gaydî (öl. 981/1573)⁷² isimli âlimi bizzat zikretmiştir.

Sonuç

Klasik biyografik kaynaklarda hakkında doğrudan bilgi bulunmamakla birlikte eserlerinden hareketle Osmanlı ilim geleneği içerisinde kayda değer bir yeri olduğu anlaşılan Kefeli Ahmed Efendi, *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy* adlı çalışmasıyla vahiy olgusuna dair temel meseleleri sistemli, tutarlı ve klasik kaynaklara dayalı bir şekilde ele almıştır. Müellif, söz konusu risâlede Cebrâil'in vahyi alış ve tebliğ ediş şekli, Kur'ân'ın beytulizzeye indirilişi, meleklerin vahiy sürecindeki konumu, vahyin dili, ilham, işitme ve ezberleme gibi konuları klasik tefsir ve kelâm literatürü

ve haberleri içeren eseridir. Ali Yardım, “Ebü’ş-Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Mart 2025).

⁶⁵ Ömer Kara, “Râgıb el-İsfahânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Haziran 2025).

⁶⁶ Tam adı Ali b. Sehl b. el-Abbas Ebu'l-Hasan en-Nisâbüri olup tefsir alanında da bir eser yazdığı kaydedilmektedir. Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtü 'ş-Şâfi'yyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tenahî - Abdulfettah Muhammed (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-Arabiyye, Beyrut ts.), 5/528; Osman Kara, “Vahidî Ve Tefsirindeki Metodu”, *Gümüshane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013/2), 306.

⁶⁷ Halit Özkan, “Tibî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Haziran 2025).

⁶⁸ Mantık, felsefe ve din âlimidir. *Keşşâf*'ın belli bölümleri üzerine yazdığı iki şerhi vardır. Tam adı, Kutbüddin Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed er-Râzî et-Tahtânî'dir. Hüseyin Sarıoğlu, “Râzî, Kutbüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Haziran 2025).

⁶⁹ Tam adı *Mesâttu'l-envâr fi istihrâci mâ fi hadîsi'l-isrâ mine'l-esrâr* şeklinde olan kitabın yazarı Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Buhârî el-Hazrecî'dir. 839 yılında vefat etmiştir. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, haz. Şerafettin Yaltkaya - Rifat Bilge (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1945), 2/472.

⁷⁰ Kütüphanelerde yazmalar halinde bulunan eserin yazarı Şihabüddin Ahmed b. Tûgân el-Muhammedi el-Eşrefî el-Hanefî'dir (öl. 875/1470). Siyaset bilimci ve tarihçi olarak tanınmaktadır. Bu eserine ilaveten bir de *Menhecü's-sülûk fi sîreti'l-mülûk* isimli eseri vardır. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts), 2/170.

⁷¹ Müellif ve eserinin tam adı şu şekildedir: Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *İnâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râzî (Hâşiyetü 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî)*. bk. Ali Şakir Ergin, “Hafâcî, Şehâbeddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Haziran 2025).

⁷² Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Alî Ebü'l-Mevâhib Necmüddîn el-Gaydî'dir. Mısır kökenli bir âlim olup kütüphanelerde farklı ilim dallarına ait çok sayıda yazma eseri bulunmaktadır. Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmusü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikin* (Beyrut: Darü'l-İlm li'l-Melâyin, 15. Basım, 2002), 6/6.

çerçevesinde tartışmış; görüşlerini Ehl-i Sünnet anlayışı doğrultusunda temellendirmiştir. Bu süreçte İsfahânî, Tîbî, Zerkeşî ve Kâfiyecî gibi otoritelerin görüşlerine yer vererek hem kaynak temelli bir yaklaşım sergilemiş hem de klasik geleneğe olan vukufiyetini ortaya koymuştur. Çağdaşı olan Şihâbuddîn el-Hafâcî'den yaptığı alıntılar ise onun dönemin ilmî tartışmalarına vâkîf olduğunu ve entelektüel muhitte temas hâlinde bulunduğunu göstermesi bakımından ayrıca kayda değerdir. Kefevî'nin bu risâlesi, Osmanlı ilim çevrelerinde klasik kelâm ve tefsir meselelerinin nasıl ele alındığını, bu tartışmalarda hangi kaynakların öne çıktığını ve meselelerin hangi kavramsal düzlemde tartışıldığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu çalışma, Kefeli Ahmed Efendi'nin ilmî kimliğini yeniden gündeme taşıyarak, Osmanlı ilim dünyasında ihmal edilmiş bazı isimlerin düşünsel katkılarını görünür kılma çabasına da katkı sağlamaktadır. Bundan sonraki araştırmalarda Kefevî'ye ait diğer risâlelerin tespiti, neşri ve ilmî analizi, hem müellifin düşünce dünyasının daha iyi anlaşılmasına hem de Osmanlı dönemindeki ilmî çalışmaların süreklilik ve çeşitlilik bağlamında daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine imkân verecektir.

Kaynakça | References

- Akgündüz, Ahmet. “Gaznevi, Ahmed b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Haziran 2025.
- Atalar, Münir. “Emîr-i Hac”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 6 Haziran 2024.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-‘ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsârü'l-musan-nifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Matbaası, 1. Basım, 1951.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. haz. Şerafettin Yaltkaya - Rıfat Bilge. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. Riyad: Beytu'l-Efkâr, 1419/1998.
- Ceyhan, Mehmet Akif. *Kur'an Ayetleri Işığında Vahiy*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Demir, Zakir. “Kur'ân Lafızlarının Aidiyetine Dair Tefsir Geleneğindeki Tartışmalar ve Bunların Kritiği”. *Kader* 20/1 (Haziran 2022), 345-368.
- Dinler, Ferit. “Ebu'l-Leys Es-Semerkindi'nin (V. 373/983) Mukaddimetü's-Salat İsimli Eserinin Tahkikli Neşri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 519-563.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdi es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1409/1988.
- Ergin, Ali Şakir. “Hafâcî, Şehâbeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Haziran 2025.
- Hafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer. *Hâşiyetü's-Şihâb el-müsemma 'Înâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râzî 'alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*. 8 cilt. Beyrût: Dârü Sadr, ts.
- Hathaway, Jane. “Zülfikâriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 6 Haziran 2024.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Kahveci, İhsan. "Tefsîr-i Kebîr Çerçevesinde Fahreddin Er-Râzî'nin Vahiy Anlayışı". *Usul İslam Araştırmaları* 17/17 (Haziran 2012), 11-52.
- Kara, Osman. "Vahidî Ve Tefsîrindeki Metodu". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (2013/2), 296-316.
- Kara, Ömer. "Râgıb el-İsfahânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 5 Haziran 2025.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *Fethu'l-'azîzi'l-ganî fi şerhi Mukaddimeti'l-Gaznevî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 418, 1a-216b.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *İkâzu'l-gâfilîn*. Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/3, 71a-92b.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *Miftâhu's-sa'âde*. Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/2, 51a-70b.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 03524-014, 104b-107a.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *Risâle fi keyfiyyeti'l-vahy*. New Jersey: Princeton University Library, Princeton Digital Library of Islamic Manuscripts, Garrett 1019H, 1a-6a. <https://catalog.princeton.edu/catalog/99116505873506421>. Erişim 2 Şubat 2025.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *Risâle fi şerhi hadîsi "el-ervâhu cünûdün mücennede"*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 02008, 1a-36b.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *Risâletu'l-envâr fi's-salavâti 'ale'n-Nebiyi'l-muhtâr*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma Eserler, 36901, 1a-27b.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *Şerhu Mukaddimati's-Şalât*. Diyarbakır: Diyarbakır Kütüphanesi, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1700/1, 1a-50b.
- Kefevî, Ahmed b. Hasan. *Şerhu'l-Mağşud*. Rodos: Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, 990, 1a-92b.

- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu‘cemü’l-müellifîn: terâcimu musannifi’l-kütübi’l-Arabiyye*. 15 cilt. Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu‘cemü’l-müellifîn: terâcimu musannifi’l-kütübi’l-Arabiyye*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur‘ân*. thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dârul-Kutubil-İlmiyye, 2. Basım, 1384/1964.
- Kütükoğlu, Mübahat S. “1869’da Faal Olan İstanbul Medreseleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 7-8 (1977), 277-393.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi‘ u’s-şâhih*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabi, 2010.
- Özkan, Halit. “Süyûtî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Haziran 2025.
- Özkan, Halit. “Tîbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 5 Haziran 2025.
- Sarioğlu, Hüseyin. “Râzî, Kutbüddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Haziran 2025.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtü’s-Şâfi‘iyyeti’l-kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed et-Tenahî - Abdulfettah Muhammed. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-Arabiyye, ts.
- Süyûtî, Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Cevâbu’s-Suyûtî fi hakkı’l-vahy*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mehmed Ağa Cami, 00149-012, 133a-137b.
- Süyûtî, Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-Hâvî li’l-fetâvâ*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Fikr, 2004.
- Süyûtî, Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur‘ân*. ed. Merkezü’d-Dirâsâti’l-Kur‘âniyye. 7 Cilt. Medîne: Mücemma‘ü’l-Melik Fehd li-Tıba‘ati’l-Mushafi‘ş-Şerif, ts.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *el-Câmi 'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1397/1977.
- Tuna, Salih. *Vahyin İsnadı Problemi Bağlamında Kelâm-ı Nefsî'nin Mahiyeti: Adudüddin el-Îcî Örneği*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Yardım, Ali. "Ebü's-Şeyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Mart 2025.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kalem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Şubat 2025.
- Yılmaz, Zehra - İshak Özgel. "Lafız-Mana Açısından Kur'ân." *Ekev Akademi Dergisi* 26/89 (2022 Kış), 401-419.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. 'Abdillâh. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru't-Türâs, 1984.
- Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikin*. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-ilm li'l-me-layin, 15. Basım, 2002.